

„Hodnotová výchova v školách v kontexte Dohovoru o právach dieťaťa“

PhDr. Dáša Vargová, CSc., Štátny pedagogický ústav, Bratislava

Ľudské práva a slobody sú základnými piliermi demokracie, ktorá je ich garantom. Sú to oprávnenia priznané jednotlivcovi. Dávajú mu možnosť využívať svoje schopnosti, vedomosti, talent na uspokojovanie svojich potrieb, túžob. Sú vlastné všetkým ľudským bytostiam.

Ľudské práva sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremičateľné, nezrušiteľné. Sú univerzálne a patria všetkým ľuďom bez ohľadu na rasu, farbu pleti, pohlavie, jazyk, náboženstvo, politické presvedčenie, pôvod, majetok, či postavenie. Sú výberom z večných a nemenných prirodzených práv vyplývajúcich z rozumu. Znamená to, že ak by sme siahli človeku na jeho prirodzené práva (napr. právo na život, právo na majetok a ďalšie), siahli by sme na samotnú jeho podstatu. **Sú večné a nemenné. Nepochádzajú od moci, ale naopak moc zaväzujú.**

Čo je globalizácia a aký má dopad na formovanie jedinca?

Globalizácia a s ňou súvisiace globalizačné dopady sa odrážajú na kvalite života ľudí. Deti sú zvlášť ohrozená a zraniteľná skupina. Deťom po celom svete sa odopierajú práva, ktoré by im umožnili prežiť, plne sa vyvinúť a aktívne sa prejavíť. Týkajú sa procesov, ktoré sa dali do pohybu v dôsledku globalizácie.

Sprievodnými znakmi procesov globalizácie sú na jednej strane ich negatívne dopady - nerovnosť moci, bohatstvo a chudoba, násilie, lokálne konflikty, organizovaný zločin, terorizmus, migrácia, a na druhej strane pozitívne dopady - rast vzdelanosti, šírenie vedy a kultúry, výmena informácií, slobodný obchod a pod. Vytvorila sa nová celosvetová závislosť – závislosť na globalizácii, globálnom svete, na úspešnom začlenení sa do celosvetovej štruktúry.

Závislosť na konzume a konzumnej spoločnosti najlepšie vystihol **E. Fromm v knihe Mat' alebo byť**. Dôkazom toho, že samotný hedonizmus nie je schopný urobiť človeka šťastným, je naša spoločnosť, tvrdí Fromm. Namiesto sľubovaného šťastia ju tvoria ľudia nešťastní, osamelí, úzkostní, deprimovaní, deštruktívni a závislí. Podľa neho je **dnešná spoločnosť chorá a chorý je aj sám človek**. Aby sa vyliečil, musí sa zmeniť, **musí sa zmeniť jeho základný postoj**. Dokonca tvrdí, že od radikálnej zmeny ľudského srdca závisí prežitie ľudstva. (1)

Z. Bauman v diele Úvahy o postmodernej dobe poukazuje na také dôsledky globalistických tendencií ako je rozklad spoločnosti, osamelosť, obavy a strach človeka z neistoty. Človek, podľa neho, potrebuje zázemie (domov, rodinu, susedov, priateľov...), ktoré mu dáva istotu. **Človek hľadá v neistom, neustále sa meniacom svete oporný bod, istotu**. „Cieľový bod putovania predstavuje jediný životný cieľ, pretože všetko, čo robíme, pretvára na prostriedky, ktoré majú tomuto cieľu slúžiť.“ (2)

Gilles Lipovetsky v diele Éra prázdnoty : Úvahy o súčasnom individualizme vystríha pred individualizmom, ľahostajnosťou a nezodpovednosťou. Podľa neho **podstata spočíva v absolutizovaní slobody jednotlivca**, ktorý sa cíti byť vtedy slobodný, keď naplní všetky svoje túžby a požiadavky. Jednotlivec je poznačený postmodernou

kultúrou, ktorá zrušila všetko tradičné, stále, pevné. Človek chce žiť čo najintenzívnejšie, neviazane. Tu a teraz. Stredobodom celého úsilia je vlastné „ja“. Podľa slov Lipovetského, **prekvitá narcizmus.** (3)

Strata identity (tradícií, stálosti, pevnosti) spôsobila, že život človeka je naplnený strachom, obavou z budúcnosti, ale i z druhých ľudí. **Rastie násilie, kriminalita.** Prevládajúcim životným štýlom je egoistický individualizmu, kedy sa človek sústreďuje na osobný prospech, hedonistické pôžitky, materiálne bohatstvo, získanie moci a spoločenskej prestíže. Každý chce vyniknúť a nedbá na prostriedky, akými svoj cieľ dosiahne.

Epochu moderny, ktorej typickým znakom bol univerzalizmus, túžba po jednotnom základe, vystriedalo obdobie postmodernizmu sprevádzané fragmentárnosťou, hodnotovým relativizmom a pluralizmom.

K ľudským právam cez formovanie hierarchie hodnôt.

Mladí ľudia sa stále častejšie stretávajú s problémami sociálneho vylúčenia, s národnostnými, etnickými, či náboženskými rozdielmi.

V záverečnej správe „Ľudské práva v škole a rodine“ z výskumu M. Bielikovej z Ústavu informácií a prognóz školstva (Bratislava 2012) „Výsledky kontinuálneho reprezentatívneho výskumu vzdelávania a uplatňovania ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí“ (4) sú uvedené získané štatistické údaje. Týkajú sa najčastejších porušení ľudských práv v škole, napríklad, práva na slobodu názoru a prejavu, šikanovanie medzi žiakmi, diskrimináciu, ponuku, predaj a užívanie drog, fyzické a psychické tresty zo strany učiteľa a iné.

Od detí, ktorých základné potreby a práva sú potláčané, často veľmi závažným spôsobom nerešpektované, nemožno očakávať, že vyrastú v starostlivých, ohľaduplných, produktívnych dospelých ľudí, ktorí budú rešpektovať práva druhých.

Je potrebné uvedomiť si, že porušovanie práv dieťaťa má za následok nielen jeho osobné utrpenie, ale tiež rodí základ politických a sociálnych nepokojov a konfliktov. V dospelosti si nebude uvedomovať svoju činnosť ako bezprávie voči iným, ako porušovanie práv iných, hoci sa v skutočnosti bezprávia bude dopúšťať.

Jedným zo spôsobov ako tieto problémy pozitívne riešiť **je výchova k ľudským právam.** Implementáciou výchovy k ľudským právam do výchovno-vzdelávacieho procesu pomôžeme mladej generácii poznať svoje práva a práva iných ľudí, istejšie sa orientovať v modernej multikultúrnej spoločnosti, ako i v spleti rôznorodých predstáv a presvedčení.

Od poznania svojich práv a povinností k tolerancii a rešpektovaniu práv iných.

Výchova v oblasti ľudských práv sa orientuje, v súlade s cieľmi národných stratégií vo vzdelávaní (Národná stratégia pre globálne vzdelávanie na obdobie rokov 2012 - 2016, Národný akčný plán pre deti na roky 2013 – 2017), na cieleň a koordinovaný postup začleňovania najlepších záujmov dieťaťa (Dohovor o právach dieťaťa) do školských vzdelávacích programov. Mladí ľudia, pre svoj individuálny a všeobecný rozvoj, potrebujú pochopiť koncepciu Dohovoru o právach dieťaťa (ciele, princípy, zásady), aby vedeli, aké práva majú, aby sympatizovali s tými, ktorých práva sú porušované a aby aktívne bojovali za svoje i cudzie práva. Je nedostatočné, ak je cieľom výchovy iba výučba **o ľudských**

právach. Vyučovaci proces sa musí zamerať na výchovu smerujúcu **k rešpektovaniu ľudských práv a práv dieťaťa.**

Kľúčovým momentom takejto výchovy je jej zameranie na hodnoty, na formovanie hierarchie hodnôt, na rozvíjanie empatie, na kritické myslenie a schopnosť vyjadrovať sa k veciam verejným so znalosťou vecí, na schopnosť zaujímať postoj a citlivo sa angažovať vo veciach lokálneho, regionálneho, ale aj globálneho významu.

Postscriptum: Na čo by sa nemalo zabúdať pri vedení žiakov k tolerancii a rešpektovaniu?

Nezastupiteľné miesto (okrem rodiny a spoločnosti) v orientácii a pri výkone práv dieťaťa majú **učitelia.** Ich úlohou je:

- Vytvárať v prostredí školy atmosféru dôvery a bezpečia na základe úcty a rešpektu k sebe a iným.
- Rozšíriť problematiku práv detí v obsahu vzdelávania implementáciou do školských vzdelávacích programov.
- Rozvíjať kľúčové kompetencie žiakov, t.j. životné zručnosti či komplex spôsobilostí tak, aby preukázali vedomosti, zručnosti a postoje v oblasti ľudských práv a práv všetkých detí bez rozdielu.
- Učiť žiakov ich právam, učiť ich k zodpovednosti, povinnosti, tolerancii, spravodlivosti a rešpektovaniu práv iných.
- Rozvíjať u žiakov kritické myslenie.
- Formovať hodnotovú orientáciu žiakov.
- Podnecovať účasť žiakov vo veciach, ktoré sa ich týkajú.
- Orientovať výchovu na scitlivenie tém, ktoré sa žiakov zdanlivo netýkajú.
- Podporovať participáciu žiakov, ale aj rodičov na chode školy.
- Viesť žiakov k aktívnej účasti v školskej žiackej rade, pri voľbe detského ombudsmana školy a pod.
- Motivovať žiakov k účasti na olympiádach ľudských práv.
- Uplatňovať zážitkové metódy vyučovania. Implementovať ciele výchovy k ľudským právam a právam dieťaťa do edukačného procesu inovatívnymi formami a metódami zážitkového vyučovania.

Cieľom odborného podujatia „**Nové výzvy a potreby globálneho sveta vo vzdelávaní**“ je **pomôcť učiteľom realizovať potreby rešpektovania ľudských práv** nielen na teoretickej, ale aj praktickej úrovni.

Osvedčilo sa:

Praktické ukážky hodnotovej výchovy v školách

Spoznať/uvažovať o/uvedomiť si svoje práva, ale aj práva iných, rešpektovať a uplatňovať ich

1. Poznaj Dohovor o právach dieťaťa – „Deväť najdôležitejších“.

Cieľ: Rozoznať podstatu, ciele, zásady a princípy Dohovoru o právach dieťaťa. Zhodnotiť význam hierarchie hodnôt/práv. Diskutovať a argumentovať o dôležitosti uplatňovania a rešpektovania práv dieťaťa.

Vek: 12 - 16 rokov

Pomôcky:

Čisté hárky A 3, skrátené verzie textu Dohovoru o právach dieťaťa, nožnice, lepidlo.

Postup:

Žiakov rozdelíme do 3-4členných skupín. Do každej skupiny dáme skrátenú verziu Dohovoru o právach dieťaťa, čistý hárok A3, lepidlo a nožnice. Oboznámime účastníkov, že každá skupina vyberie z „Dohovoru“ 9 článkov, ktoré sú podľa nich najdôležitejšie práva dieťaťa a pre nich najbližšie práva. Následne ich vystrihnú. Keď bude mať každá skupina vystrihnutých 9 článkov, požiadame ich, aby vytvorili „diamantový vzorec“ podľa nasledovného systému (vhodné je schému vyvesiť na stenu, prípadne na tabuľu):

	1			najdôležitejšie právo (článok)
	2	2		veľmi dôležité právo (článok)
3	3		3	stredne dôležité právo (článok)
	4	4		menej dôležité právo (článok)
	5			najmenej dôležité právo (článok)

Každá skupina do schémy umiestni, napíše alebo nalepí nimi vystrihnutých 9 práv (článkov) podľa načrtnutej schémy - postupne od najdôležitejšieho práva až po posledné najmenej dôležité.

Záver:

Hovorcovia jednotlivých skupín postupne vystúpia a oboznámia ostatných s výsledkom poradia a hodnotenia. Žiaci spoznajú práva obsiahnuté v Dohovore o právach dieťaťa, uvedomia si aké sú ich priority. Je vhodné v diskusii pripomenúť, že správna odpoveď neexistuje. Napokon aj výsledky práce jednotlivých skupín budú rozdielne. Poradie (hierarchia) práv (článkov) totiž v rôznom čase a v rôznom (spoločenskom, či geopolitickom) priestore budú zaberáť rôzne miesto.

2. Poznaj svoje práva a povinnosti.

Cieľ: Poznať nielen práva, ale aj povinnosti. Analyzovať súvislosti medzi právami a povinnosťami. Kriticky posúdiť vzťah medzi právami a povinnosťami/zodpovednosťou. Obhajovať svoje práva a rešpektovať práva iných.

Vek: od 8 rokov

Pomôcky:

Nastrihané kartičky práv a povinností (toľko sád, koľko skupín v triede vytvoríme).

Postup: Žiakov v triede rozdelíme do 3-4členných skupín. Do každej skupiny dáme 2 sady kartičiek, t.j. práva (napr.: Právo na slušné zaobchádzanie, Právo pracovať v klude a bez vyrušovania, Právo na vyslovenie svojho názoru, Právo vybrať si miesto, kde budem sedieť, Právo nenechať sa šikanovať a obťažovať, atď.) aj povinnosti (Byť k ostatným slušný, Nešikanovať druhých, Počúvať učiteľov, Nebiť sa so spolužiakmi, Neprerušovať druhých, keď hovoria a pod.). Jeden žiak v skupine vyberie jedno právo. Skupina hľadá v sade povinností, či niektoré popisujú povinnosť spojenú s vylosovaným právom. Napríklad, právo na slušné zaobchádzanie sa viaže s povinnosťou nešikanovať druhých, alebo s povinnosťou chovať sa k iným slušne a s úctou a pod. Skupiny si svoje rozhodnutia zapisujú na papier. Vo vymedzenom čase, napr. 15 minút môžu v skupinách posúdiť 4 – 5 kartičiek práv. Učiteľ zdôrazní, že jedna karta práv môže súvisieť s viacerými kartami povinností a naopak, aj jedna karta povinnosti (napr. keď budem k ostatným slušný) môže súvisieť s viacerými právami (napr. budem mať právo vybrať si miesto, kde chcem sedieť, alebo právo pracovať v klude a bez vyrušovania, atď.).

Záver: Na záver každá skupina predstaví triede jednu posudzovanú kartičku práva a jej zodpovedajúce povinnosti. Potom nasleduje diskusia. V nej žiaci lepšie pochopia vzájomný vzťah práv a povinností ako dvoch strán jednej mince. Učiteľ môže nasmerovať pozornosť detí, aby si všimli, prečo niektoré karty povinností sa viažu s viacerými kartami práv ako iné. Alebo prečo niektoré práva bolo ľahšie prepojiť s povinnosťami a iné ťažšie.

3. Každého z nás sa to týka. Osudy detí.

Cieľ:

Analyzovať jednotlivé situácie. Vyhľadať články Dohovoru a Opčných protokolov, ktoré sa dostali do konfliktu. Diskutovať, argumentovať, vysvetľovať príčiny a navrhovať zodpovedné riešenia.

Vek: od 14 rokov

Pomôcky:

Novinové články s príbehmi detí, ktorých práva sú porušované, skrátená verzia Dohovoru, skrátené verzie Opčných protokolov k Dohovoru, noviny a časopisy, nožnice, zvýrazňovač.

Postup:

ALTERNATÍVA 1

Žiaci vytvoria trojice. Každá trojica dostane jeden text.

Učiteľ vyzve žiakov v skupinách, aby si v priebehu 15 - 20 minút:

- pozorne prečítali text a vcítili sa do situácie dieťaťa v príbehu,

- dohodli sa v čom spočíva podstata problému,
- pracovali so skrátenými verziami Dohovoru a Opčnými protokolmi a našli zodpovedajúce články, ktorých sa príbeh (osud dieťaťa) týka,
- navrhli spôsoby riešenia problému,
- prediskutovali následky navrhovaných riešení,
- vybrali jedno riešenie, ktoré považujú za najsprávnejšie (spravodlivé a zodpovedné) a vysvetlili aj prečo,
- celý postup zaznamenali na papier.

V diskusii každá skupina informuje o priebehu aktivity, o tom ako postupovali, o svojich návrhoch, riešeniach a záveroch. Po odprezentovaní všetkých skupín zapíše učiteľ na tabuľu všetky články Dohovoru a Opčných protokolov, ktoré žiaci v príbehoch identifikovali. Zároveň dá možnosť vyjadriť sa aj ostatným spolužiakom k riešeniam jednotlivých skupín. Prípadne hľadajú tie články Dohovoru a Opčných protokolov, ktoré sa v tom-ktorom príbehu dostali do konfliktu.

ALTERNATÍVA 2

Učiteľ vyberie jeden text. Rozmnoží ho toľkokrát, koľko vytvorí trojčlenných skupín v triede. Každá skupina žiakov teda dostane rovnaký príbeh a postupuje podľa hore krokov.

Prezentácia riešení rovnakého problému (osudu) dieťaťa jednotlivými skupinami umožňuje konfrontovať svoje názory a alternatívy, výber článkov z Dohovoru a Opčných protokolov s ostatnými spolužiakmi.

V záverečnej diskusii si žiaci uvedomujú v čom sú ich názory zhodné, v čom sa líšia, hľadajú konsenzus a spoločné čo najlepšie riešenie daného problému, ktoré je založené na spravodlivosti, tolerancii a rešpektovaní práv.

ALTERNATÍVA 3

Žiaci si prinesú noviny a časopisy. Rozdelia sa do trojíc. Každá skupina vyhledá v novinách a časopisoch titulok, článok alebo fotografiu, ktoré vyjadrujú nedodržanie (porušenie) niektorého práva dieťaťa. Vyberie si jeden najzaujímavejší a najaktuálnejší príbeh.

Následne učiteľ postupuje podľa krokov uvedených pri alternatíve 1 alebo alternatíve 2.

Použitá literatúra:

1. FROMM, E.: *Mít nebo být? Praha : Naše vojsko, 1992, ss. 14-15.*
2. BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmoderní době. Praha : Slon, 2002, s. 30.*
3. LIPOVETSKY, G.: *Éra prázdnoty : Úvahy o současném individualismu. Praha : Prostor, 2003, s. 127.*

4. BIELIKOVÁ, M.: Výsledky kontinuálneho reprezentatívneho výskumu vzdelávania a uplatňovania ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí. In.: Záverečná správa „Ľudské práva v škole a rodine“. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, 2012.

Odporúčaná literatúra:

CÁROVÁ, T., VARGOVÁ, D. et al.: Globálne vzdelávanie na ZŠ: občianska náuka. Bratislava : Človek v ohrození, PC MABG, 2012.

ĎURAJKOVÁ, D., VARGOVÁ, D. 2007. Multikultúrna výchova, áno, alebo nie? Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum Bratislavského kraja v Bratislave, 2007.

KOMPAS – Manuál výchovy a vzdelávania mládeže k ľudským právam. IUVENTA, 2012. Objednávka za 5,-€/ks iuventa@iuventa.sk

Na stiahnutie z internetu - v češtine:

www.mladezvakci.cz/fileadmin/user_upload/publikace/Kompas_manual.pdf

KOMPASITO – Príručka výchovy a vzdelávania detí k ľudským právam – slovenská edícia, IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, 2015.